ePublishing

Dialogoi! Theory and Praxis in Education

Vol 4 (2018)

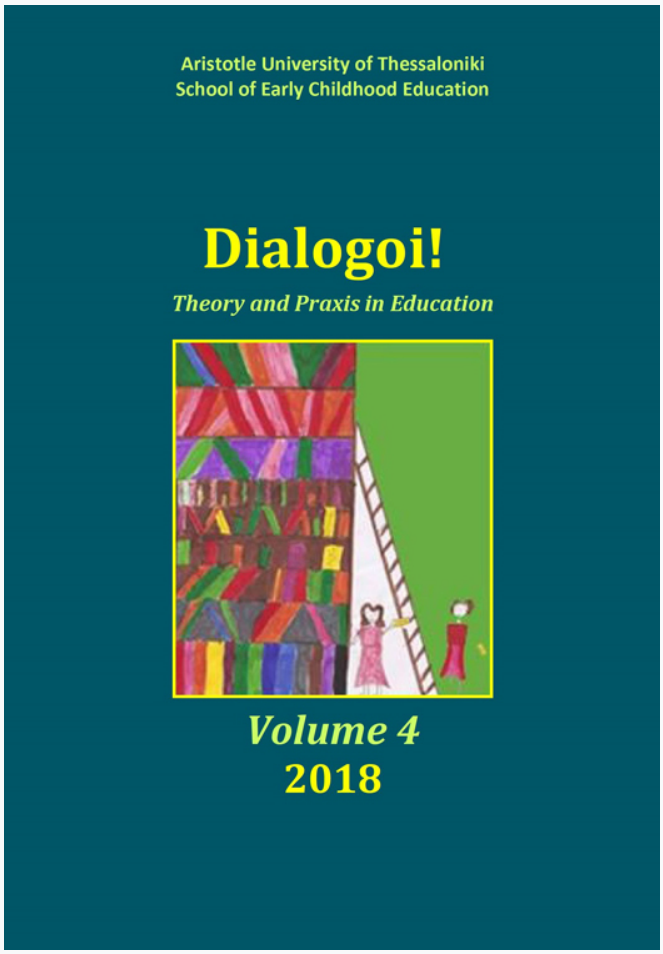

Translated children's and adolescent literature: The Book Thief

Νικολέττα Κόρκα

doi: 10.12681/dial.15833

Copyright © 2018, Nikoletta Korka

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Κόρκα N. (2018). Translated children's and adolescent literature: The Book Thief. *Dialogoi! Theory and Praxis in Education*, *4*, 144–162. https://doi.org/10.12681/dial.15833

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 17/02/2026 16:23:20

Διάλογοι! Θεωρία και Πράξη στις Επιστήμες της Αγωγής και Εκπαίδευσης
2018, Τεύχος 4, σσ. 144-162
e-ISSN: 2459-3737

© Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
http://dx.doi.org/10.12681/dial.15833

Το τραύμα στη μεταφρασμένη παιδική και εφηβική λογοτεχνία: The Book Thief

Νικολέττα Κόρκα

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία πραγματοποιείται συγκριτική μελέτη του βιβλίου *The Book Thief* και της μετάφρασής του στα ελληνικά και στα γαλλικά. Μέχρι πολύ πρόσφατα τραγικά γεγονότα, όπως είναι το Ολοκαύτωμα προσεγγίζονταν με μεγάλη αμηχανία στην παιδική και εφηβική λογοτεχνία, ενώ οι εκδοτικοί οίκοι αντιμετώπιζαν το δίλημμα της υποχρέωσης της παρουσίασης της ιστορικής αλήθειας από τη μία και της προσπάθειας να μην τραυματίσουν τους ανήλικους αναγνώστες από την άλλη. Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση τυχόν διαφοροποιήσεων και προσαρμογών του έργου κατά τη μεταφορά του από τα αγγλικά στα ελληνικά και στα γαλλικά μέσα από τη συγκριτική μελέτη, η διερεύνηση μεταφραστικών στρατηγικών που υιοθετούνται κατά τη διαδικασία της μετάφρασης, εστιάζοντας στη μεταφορά του τραύματος από ένα πολιτισμικό σύστημα σε ένα άλλο και συνάγοντας συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο το τραύμα προσεγγίζεται στην εκάστοτε εθνική λογοτεχνία για ανηλίκους.

Λέξεις-κλειδιά: Μεταφρασμένη παιδική εφηβική λογοτεχνία, Η κλέφτρα των βιβλίων.

Abstract

In this paper we will deal with the comparative study of the book *The Book Thief* and its translation into Greek and into French. Translating for children can be a difficult task and a more demanding process than translating for adults. This is mainly due to these three parameters: (a) the asymmetry of the entire translation process: adults translate works designated for children and young people; (b) the agency of intermediaries who exert pressure on the translator to observe taboos or follow educational principles; and (c) the limited knowledge and experience that children and young people have about the world. In addition to that, tragic events such as the Holocaust have been approached with great bewilderment in children's and adolescent literature until recently. Publishing houses faced the dilemma of having to present the historical truth on the one hand and attempting not to injure juvenile readers on the other hand. The aim of this paper is to investigate any variations and adaptations of the book The Book Thief in its Greek and French translation through the comparative study and explore the translation strategies adopted during the translation process. More specifically, this paper focuses on the transfer of the trauma from one cultural system into another and aims to come to conclusions about how the trauma is approached in each national literature. The reason for choosing this book as a research material is twofold: a) its great resonance, which is reflected both in sales and acceptance by the readers in many countries as well as in its cinematographic transfer; and b) the issue that it deals with, namely war, trauma

Υπεύθυνη επικοινωνίας: *Νικολέττα Κόρκα*, korkanikoletta@gmail.com, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Α.Π.Θ.

Ηλεκτρονικός εκδότης: *Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών*
URL: http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/dialogoi

and the Holocaust. The examination of this paper was based on Newmark's theory and Venuti's model about translation strategies for culturally charged elements. A translator, when translating a literary text, balances between the strategies of "foreignization" and "domestication", as Venuti calls them. Domestication is the strategy of making text closely conform to the culture of the language being translated to, which may involve the loss of information from the source text or the simplification of cultural elements. Foreignization is the strategy of retaining information from the source text, and involves deliberately breaking the conventions of the target language to preserve its meaning. The choices that translator makes between these two strategies allow us to understand his aim, whether, in other words, he wishes to remain faithful to the original work or obtain greater translation freedom and give greater weight to the communication value of the produced work. The study of the The Book Thief in its source language and its translations illustrates clearly that the strategy adopted overwhelmingly in the translations of the book into French and Greek is foreignization, while the strategy of domestication was present in limited parts of the novel, mainly for aesthetic and literary reasons. However, in a closer look, we noted that the Greek translation proves greater freedom in its approach and we would still say, a more exonerated look of the past. Literature, as a reflection of the cultural reality in which it is produced and reproduced, can sufficiently offer valid presumptions on social and cultural phenomena. Thus, the Greek translation leads us to the conclusion that Greek society presents less disguised defensive cultural reactions upon the Holocaust comparing to the French and Australian.

Keywords: Translated children's and adolescent literature, The Book Thief.

Εισαγωγικά

Μεταφράζοντας για παιδιά

Ένα λογοτεχνικό κείμενο για ανηλίκους, πριν ακόμη φτάσει στα χέρια τους, έχει περάσει από μια αλυσίδα ενήλικων «παραγόντων», οι οποίοι συμβάλλουν στην έκδοση ενός βιβλίου, όπως είναι οι συγγραφείς, οι επιμελητές, οι εκδότες, οι γονείς και οι συγγενείς. Με άλλα λόγια, ένα παιδί δεν είναι ποτέ ελεύθερο να επιλέξει τι θα διαβάσει. Είναι η ενήλικη οπτική και βούληση που διαμορφώνει, επομένως επιλέγει μέσα από ποικίλες διαδικασίες, τα βιβλία που θα διαβάσει το ανήλικο κοινό αναγνωστών. Όταν, μάλιστα, αναφερόμαστε στη μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία, μέσα σε αυτή την αλυσίδα των ενήλικων ανθρώπινων παραγόντων προστίθεται και ο μεταφραστής, ο οποίος έχει τη δυνατότητα να επέμβει στο αρχικό κείμενο και να το υποβάλλει σε κοινωνικές και πολιτισμικές νόρμες του δικού του πολιτισμικού συστήματος (Nikolowski-Bogoloff, 2009).

Σύμφωνα με την Tina Puurtinen ένας μεταφραστής παιδικής λογοτεχνίας έχει συχνά μεγαλύτερη ελευθερία να επέμβει στο αρχικό κείμενο από ότι ένας μεταφραστής λογοτεχνίας για ενηλίκους προκειμένου αυτό να ενσωματωθεί στο λογοτεχνικό σύστημα του πολιτισμού-στόχο (Puurtinen, 1994). Αυτή η μεταφραστική ελευθερία επιτρέπει στους μεταφραστές παιδικής λογοτεχνίας να εκμεταλλευτούν ποικιλοτρόπως τα κείμενα υπακούοντας σε καθοδηγητικές αρχές που αφορούν την αυτοεικόνα της παιδικής λογοτεχνίας. Προσαρμόζουν, δηλαδή, το κείμενο, ώστε αυτό να καταστεί κατανοητό και

χρήσιμο στο παιδί ανάλογα με το τι θεωρείται από την κοινωνία «καλό για το παιδί», αλλά παράλληλα προσαρμόζουν την πλοκή, τους χαρακτήρες και τη γλώσσα στο επίπεδο κατανόησης και αναγνωστικής ικανότητας του ανηλίκου (Shavit, 1981, σ. 197 όπ. αναφ. στο Ο' Sullivan, 2010, σ. 185). Πολλές φορές μάλιστα, σύμφωνα με τη Puurtinen, ένα μεταφρασμένο παιδικό λογοτεχνικό έργο ενσωματώνεται σε τέτοιο βαθμό στην εθνική λογοτεχνία και χαίρει μεγάλης ανταπόκρισης που δεν λειτουργεί πλέον ως μετάφρασμα, αλλά ως κείμενο του πολιτισμού-πηγή (Puurtinen, 1994, σ. 84).

Στο βιβλίο της *Translating for Children* η Riitta Oittinen καθιστά σαφές ότι κατά τη μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων για παιδιά οι ανήλικοι αναγνώστες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με την ίδια σοβαρότητα που αντιμετωπίζονται και οι ενήλικες (Oittinen, 2000, σ. 41) και ότι η γραμμή ανάμεσα στην προστασία του παιδικού αναγνωστικού κοινού και της λογοκρισίας είναι δυσδιάκριτη. Η μεταφορά ενός λογοτεχνικού κειμένου για παιδιά, από μία γλώσσα σε μία άλλη, δεν παραμένει μόνο γλωσσική, αλλά κυρίως πολιτισμική, καθώς συνεπάγεται μεταφορά από ένα γεωγραφικό, πολιτισμικό, πιθανότητα και χρονικό, πλαίσιο σε ένα άλλο. Από αυτό το πρίσμα, η μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία έχει εγγενώς διαπολιτισμική λειτουργία και δίνει τη δυνατότητα στους αναγνώστες της να συναντήσουν, να ταξιδέψουν και να γνωρίσουν ανοίκειες, πιθανόν, πολιτισμικές πραγματικότητες και να αναπτυχθεί διαλεκτική σχέση με αυτές (Pascua, 2003).

Παρόλο που η πρακτική των μεταφράσεων γίνεται συστηματικά και μάλιστα συμπίπτει με την μαζική παραγωγή βιβλίων για παιδιά, τον 19ο αιώνα, το ενδιαφέρον για τη μελέτη της μεταφρασμένης παιδικής λογοτεχνίας αναπτύχθηκε λίγο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1953, μετά την ίδρυση της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης IBBY (International Board on Books for Young People) από την Jella Lempan, η οποία είχε ως στόχο τη διαπολιτισμική επικοινωνία μέσω της λογοτεχνίας (Γαβριηλίδου, 2010, σ. 190). Με σημείο εκκίνησης διάφορους προβληματισμούς, που αφορούν ζητήματα της μεταφραστικής διαδικασίας, διατυπώθηκε το 1978 από τον ισραηλινό Itamar Evan-Zohar η «πολυσυστημική θεωρία» (Polysystem Theory), σύμφωνα με την οποία η λογοτεχνία αποτελεί ένα σύνολο από συστήματα, ένα πολυσύστημα, στο οποίο συνυπάρχουν πέραν του λογοτεχνικού και άλλα συστήματα, όπως το οικονομικό, το πολιτικό, το ιστορικό, το κοινωνικό, το πολιτικό, το εκπαιδευτικό κ.ά. Ανάμεσα σε αυτά τα συστήματα ασκούνται συνεχώς αλληλεπιδράσεις και δημιουργούνται άλλοτε σχέσεις συνεργασίας και άλλοτε το ένα σύστημα κυριαρχεί πάνω στο άλλο αποκτώντας κεντρική θέση, και αυτό το οποίο κυριαρχείται, λαμβάνει περιφερειακή θέση. Με τον ίδιο τρόπο, η μεταφρασμένη λογοτεχνία αποτελεί και αυτή ένα σύστημα μέσα στο πολυσύστημα της λογοτεχνίας και δέχεται επιρροές από τα άλλα συστήματα ή ασκεί επιρροές σε αυτά μέσα στο πολυσύστημα (Even Zohar, 1979, 1990 όπ. αναφ. στο Γαβριηλίδου, 2011, σ. 39).

Η πολυσυστημική θεωρία επηρέασε και τις «περιγραφικές μεταφραστικές σπουδές» ("Descriptive Translation Studies"), οι οποίες αναπτύχθηκαν το 1995 από τον Toury και εξετάζουν το παραγόμενο κείμενο-στόχο στην πολιτισμική του πραγματικότητα (Dukmak, 2012, σσ. 7-11). Ερευνητικός τους στόχος είναι η περιγραφή των φαινομένων της μετάφρασης όπως αυτά γίνονται εμπειρικά αντιληπτά, καθιστούν σαφές ότι η μετάφραση δεν αποτελεί αποτέλεσμα τυχαίων παθητικών παραγόντων και υποστηρίζουν ότι υπόκειται σε ιδεολογικούς και γλωσσικούς περιορισμούς (Lathey, 2006, 2010· Meek, 2001· Oittinen, 2000· Ο' Sullivan, 2010· Pinsent, 2006). Αυτές οι θεωρίες συνέτειναν ώστε το ερευνητικό ενδιαφέρον να μετακινηθεί από το

κείμενο/πολιτισμό-πηγή (πρωτότυπο κείμενο) στο κείμενο/πολιτισμό-στόχο (δευτερογενές/μεταφρασμένο κείμενο) Ειδικότερα, όμως, στην παιδική λογοτεχνία υπεισέρχονται και παιδαγωγικές σκοπιμότητες. Όσον αφορά την παιδική λογοτεχνία η διαδικασία μετάφρασής της επιφορτίζεται με έναν μεγαλύτερο βαθμό δυσκολίας για τους λόγους που απαριθμεί η Katharina Reiss (όπ. αναφ. στο O' Sullivan, 2010, σ. 187): α) στην ασυμμετρία ολόκληρης της μεταφραστικής διαδικασίας: οι ενήλικες μεταφράζουν έργα που γράφτηκαν για παιδιά και νέους, β) στους φορείς που διαμεσολαβούν και ασκούν πίεση σε έναν μεταφραστή για να είναι προσεκτικός με θέματα ταμπού ή παιδαγωγικές αρχές και γ) στις περιορισμένες γνώσεις και εμπειρίες των παιδιών και των νέων σχετικά με τον κόσμο.

Αυτοί οι παράγοντες που ανέφερε η Reiss αποτελούν μέρος των δυσκολιών και των μεταφραστικών διλημμάτων με τα οποία έρχεται συχνά αντιμέτωπος ο μεταφραστής της παιδικής λογοτεχνίας Με τον όρο μεταφραστικές δυσκολίες αναφερόμαστε, στα πολιτισμικά φορτισμένα σημεία του πρωτότυπου λογοτεχνικού κειμένου, τις πολιτισμικά φορτισμένες έννοιες, τις πολιτισμικές λέξεις, τους πολιτισμικούς ενδείκτες, τα πολιτισμικά ιδεολογήματα (culture-specific elements, culture-bound concepts, cultural words, désignateurs culturels, culturèmes), όπως έχει επισημάνει ο Newmark (1988, σσ. 94-103). Ο μεταφραστής των λογοτεχνικών κειμένων στοχεύει στην υπέρβαση αυτών των μεταφραστικών δυσκολιών που προκύπτουν λόγω αυτών των πολιτισμικά φορτισμένων σημείων, άλλοτε προβάλλοντας και άλλοτε συγκαλύπτοντας τα στοιχεία της ξένης γλώσσας και του ξένου πολιτισμού. Οι επιλογές του μεταφραστή, που συχνά υπαγορεύονται τόσο από την κατευθυντήρια γραμμή του εκδοτικού του οίκου όσο και από το πολιτισμικό του πλαίσιο, για τη διευθέτηση των μεταφραστικών δυσκολιών είναι ενδεικτικές για τη στρατηγική που επιλέγει στη μετάφραση του κειμένου του.

Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και το τραύμα στην παιδική λογοτεχνία

Σύμφωνα με τη Lydia Kokkola, στο βιβλίο της *Representing the Holocaust in Children's Literature*, το Ολοκαύτωμα σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο ιστορικό γεγονός είχε απασχολήσει λιγότερο την παιδική λογοτεχνία (Γαβριηλίδου, 2013). Έπρεπε να περιμένουμε μέχρι τη δεκαετία του 1980 για να παρατηρήσουμε περισσότερες εκδοτικές προσπάθειες λογοτεχνικών βιβλίων για παιδιά, τα οποία γνωστοποιούν το Ολοκαύτωμα και τις συνέπειές του (Γαβριηλίδου, 2013), μέχρις ότου παρατηρήσουμε το ξέσπασμα λογοτεχνικών και θεωρητικών έργων για τη λογοτεχνία του Ολοκαυτώματος τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Το κυριότερο ερώτημα όσον αφορά τη παιδική λογοτεχνία που απεικονίζει τραγικά ιστορικά γεγονότα, όπως είναι οι πολεμικές συρράξεις και γενοκτονίες, είναι εάν καταφέρνει να παρο παρουσιάσει μέσω της μυθοπλασίας τις πραγματικές διαστάσεις τους ή εάν προβαίνει σε εξομάλυνσή και εξιδανίκευση τους, δεδομένης και της υποχρέωσης που έχει η ιστορική μυθιστοριογραφία να είναι ιστορικά ακριβής (Γαβριηλίδου, 2013, 2017). Με σημείο εκκίνησης αυτό το ερώτημα, η Hamida Bosmajian στο βιβλίο της *Sparing the Child: Grief and the Unspeakable in Youth Literature about Nazism and the Holocaust* (2003) συμπεραίνει ότι σε αυτές τις εκδοτικές προσπάθειες υπάρχει από τη μια η πρόθεση μεταφοράς της ιστορικής αλήθειας στους ανηλίκους και από τη άλλη πλευρά η απόκρυψη ενός μέρους της έκτασης της τραγικότητάς του Ολοκαυτώματος για τη αποφυγή του τραυματισμού των μικρών αναγνωστών (Γαβριηλίδου, 2013). Σ΄ αυτό απαντούν θεωρητικοί της παιδικής λογοτεχνίας επισημαίνοντας ότι το τραγικό παρελθόν οφείλουμε να το κοινοποιήσουμε

στα παιδιά, γιατί η γνώση της ιστορικής αλήθειας θα συντελέσει στην αποφυγή μελλοντικών ίδιων λαθών και στην προβολή αντιλήψεων με ηθική αξία (Bear, 2000· Goodenough & Immel, 2008· Κανατσούλη, 2014).

Όσον αφορά τη μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία το ερώτημα που τίθεται είναι εάν το μετάφρασμα για παιδιά απεικονίζει με τον ίδιο τρόπο τα τραυματικά γεγονότα που απεικονίζονται στο πρωτότυπο κείμενο ή εάν πολιτισμικές συνιστώσες επεμβαίνουν στη διαδικασία της μετάφρασης και φέρουν ένα πιο εξομαλυμένο αποτέλεσμα. Αυτό το ερώτημα είναι καίριο, διότι από το ένα πολιτισμικό περιβάλλον σε ένα άλλο διαφέρει η αυτοεικόνα της παιδικής λογοτεχνίας σχετικά με το τραύμα και το τι θεωρείται σωστό να παρουσιάζεται στους ανηλίκους. Για παράδειγμα, στη μεταπολεμική Ιταλία, η λογοτεχνία που αφορούσε πολέμους, ιδεολογίες και θανάτους παρουσιάζονταν περισσότερο ως παραμύθια (Sezzi, 2010, σ. 197), ενώ το θέμα του πολέμου αποφευγόταν από όλους τους εκδοτικούς οίκους στη λογοτεχνία για ανηλίκους μετά το 1945, αλλά και αργότερα (Graham, 1998, σ. 78).

Από την άλλη, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψιν ότι έχει σημασία και η ηλικιακή ομάδα των ανηλίκων στην οποία απευθύνεται το λογοτεχνικό έργο, αλλά και το γεγονός ότι στη λογοτεχνία, ο διαχωρισμός ανάμεσα στην λογοτεχνία που απευθύνεται σε παιδιά και στη λογοτεχνία για εφήβους αποτελεί από μόνο του αμφιλεγόμενο και προβληματικό θέμα. Όχι μόνο, επειδή οι τρόποι που η κάθε κοινωνία ορίζει την παιδική ηλικία και την εφηβεία ποικίλουν και αποτελούν κοινωνικές συμβάσεις, αλλά παράλληλα διότι έχει διατυπωθεί η άποψη από κάποιους μελετητές, όπως η Kathryn James, ότι ο διαχωρισμός αυτός καθορίζεται από κανόνες αγοράς και επιλογές πωλήσεων των εκδοτικών οίκων (James, 2009, σ. 5). Σχετικά με αυτό το θέμα η Roberta Seelinger Trites αναφέρει ότι ο θάνατος είναι το sine qua non θέμα της εφηβικής λογοτεχνίας και ο καθοριστικός παράγοντας που διακρίνει την παιδική από την εφηβική λογοτεχνία. Στους μικρούς αναγνώστες, ο θάνατος και το πένθος ανακαλύπτεται μόνο μέσα από το θάνατο παππούδων ή κατοικιδίων, ενώ στην εφηβική λογοτεχνία το θέμα αυτό μετενσαρκώνεται πλέον μέσα από τον θάνατο ενός γονιού, αδερφού ή και φίλου (Trites, 1998, σ. 118).

Στόχος και υλικό εξέτασης

Στόχος της έρευνας είναι μέσω της συγκριτικής μελέτης του βιβλίου *The Book Thief* και της μετάφρασής του στην ελληνική και γαλλική γλώσσα, να εντοπιστούν τυχόν μεταφραστικές παρεμβάσεις ειδικότερα στα σημεία εκείνα, όπου γεγονότα της εξιστόρησης συνδέονται με το τραύμα, τον θάνατο, την αγριότητα του πολέμου, αλλά και τα διάφορα πολιτισμικά στοιχεία. Πιθανόν, αυτά τα σημεία να συνιστούν διλήμματα για τους μεταφραστές, για την αντιμετώπιση των οποίων θα χρειαστεί ενδεχομένως να καταφύγουν σε μεταφραστικούς ελιγμούς και να αναπτύξουν κάποιες στρατηγικές μετάφρασης, στις οποίες θα εστιάσουμε. Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκε το συγκεκριμένο βιβλίο είναι δύο: α) η μεγάλη του απήχηση, η οποία αποτυπώνεται τόσο στις πωλήσεις και την αποδοχή από το κοινό σε πολλές χώρες όσο και στην κινηματογραφική του μεταφορά και β) το θέμα που πραγματεύεται, δηλαδή ο πόλεμος, οι τραυματικές εμπειρίες ως απόρροια των κτηνωδιών που πραγματοποιήθηκαν στο όνομά του και τα θύματα του Ολοκαυτώματος, θεματολογίες που μέχρι πρόσφατα προσεγγίζονταν με αμηχανία στην παιδική και εφηβική λογοτεχνία.

Το βιβλίο *The Book Thief* μάς μεταφέρει στη Γερμανία το έτος 1939, όταν η δεκάχρονη Λίζελ φτάνει στο σπίτι των θετών της γονιών, αφού έχει αναγκαστεί να αποχωριστεί τους βιολογικούς της, που καταδιώκονται λόγω των κομμουνιστικών τους πεποιθήσεων. Στην καινούργια της κατοικία ανακαλύπτει την αγάπη της για τις λέξεις και τα βιβλία, περνάει τις μέρες της με τον φίλο της Ρούντι και τον Μαξ, τον Εβραίο που κρύβουν στο υπόγειό τους, ενώ ασχολείται με μια παράξενη δραστηριότητα: την κλοπή βιβλίων. Καθώς αποκτά ολοένα και καινούργια, ο πόλεμος συνεχίζει να απλώνεται στην Ευρώπη, οι Εβραίοι καταδιώκονται και οδηγούνται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ από το 1943 ξεκινούν οι βομβαρδισμοί στη Γερμανία. Η Λίζελ, ως ένα άλλο θύμα της σκληρότητας του πολέμου, παρατηρεί τους γείτονες, τους φίλους της και, ως ύστατη απώλεια, τους γονείς της να πεθαίνουν προτού λήξει ο πόλεμος.

Το βιβλίο *The Book Thief* γράφτηκε στα αγγλικά από τον Markus Zusak, εκδόθηκε πρώτη φορά το 2005 στην Αυστραλία από τον οίκο Picador, ενώ έχει μεταφραστεί σε 40 γλώσσες, συμπεριλαμβανομένων της ελληνικής και της γαλλικής. Η ελληνική μετάφραση πραγματοποιήθηκε από την Κώστια Κοντολέων και εκδόθηκε από τον οίκο Ψυχογιός, το 2008, ενώ πλέον βρίσκεται στην 11η έκδοση. Η γαλλική μετάφρασή του βιβλίου πραγματοποιήθηκε το 2006, από τη Marie-France Girod και εκδόθηκε από τον οίκο, Editions Oh!, ενώ ακολούθησαν δώδεκα ακόμη εκδόσεις του βιβλίου, με την τελευταία να έχει πραγματοποιηθεί από τον οίκο Pocket Jeunesse. Έχει ενδιαφέρον να σχολιάσουμε ότι οι πρώτες εκδόσεις σε αυτές τις τρεις χώρες είχαν διαφορετικά εξώφυλλα, με την κάθε εικονογράφηση να δίνει έμφαση σε διαφορετικά στοιχεία του μυθιστορήματος. Η αγγλική απεικόνιζε ένα ντόμινο, παιχνίδι με το οποίο ασχολούταν ο Ρούντι και ίσως ως συμβολισμός της αλυσιδωτής καταστροφής κτιρίων και ανθρώπινων ζωών μετά τους βομβαρδισμούς, η γαλλική απεικόνιζε τη φιγούρα ενός κοριτσιού που κρατάει ένα βιβλίο, ενώ η ελληνική είχε υιοθετήσει μια πιο συναισθηματική οπτική, παρουσιάζοντας ένα τρομαγμένο κορίτσι μπροστά σε δύο στρατιώτες, που έφεραν τη σβάστικα στο μπράτσο τους. Μετά, όμως, την κυκλοφορία της κινηματογραφικής μεταφοράς του βιβλίου, το 2013, οι εκδόσεις που ακολούθησαν σε αυτές τις χώρες υιοθέτησαν όλες την ίδια φωτογραφία του κοριτσιού που πρωταγωνίστησε στην ταινία με στόχο την προσέλκυση του ενδιαφέροντος των αναγνωστών. Εξάλλου, η ανάγκη για διεθνείς συνεργασίες έχει ως αποτέλεσμα και μια διεθνιστική χαλαρότητα, όσον αφορά τις εικονογραφήσεις και τις λογοτεχνικές μεταφράσεις γενικότερα. Συχνά, οι εκδοτικοί οίκοι αποφεύγουν πολιτιστικές αναφορές που μπορεί να προκαλέσουν εντύπωση ως ξένες στα εξώφυλλα των βιβλίων και στηρίζουν ένα είδος λογοτεχνίας ευπροσάρμοστο και σύμφωνο με τις προδιαγραφές και τα κριτήρια της διεθνούς αγοράς (O' Sullivan, 2010, σ. 242)

Ένα άλλο σημείο που πρέπει να τονισθεί είναι η ηλικιακή ομάδα στην οποία απευθύνεται το βιβλίο στις τρεις αυτές χώρες. Στην Αυστραλία, όπως και στη Γαλλία το βιβλίο θεωρείται κατάλληλο ως young adult book/ roman pour jeunes adultes δηλαδή για την ηλικιακή κατηγορία από 18 έως 25 χρονών, ενώ στην Ελλάδα έχει προωθηθεί στη σειρά 'Πυξίδα' για εφήβους και ενήλικες από τον εκδοτικό οίκο Ψυχογιός, δηλαδή για αναγνώστες από 14 ετών και άνω, ένα στοιχείο το οποίο καθιστά την αναζήτηση τυχόν παρεμβάσεων ακόμη πιο ενδιαφέρουσα, εφόσον απευθύνεται σε ένα πιο ευρύ ηλικιακό κοινό, όσον αφορά την ελληνική αγορά.

Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις

Η εξέταση του θέματος υποστηρίχθηκε από τη θεωρία που διατύπωσε ο Newmark και το μοντέλο του Venuti για τις μεταφραστικές στρατηγικές για τις περιπτώσεις των πολιτισμικά φορτισμένων σημείων. Ο Newmark (1988, σσ. 94-103) διέκρινε τις πολιτισμικές κατηγορίες που μπορεί να αποτελέσουν δύσκολα διαχειρίσιμα στοιχεία για τον μεταφραστή ως εξής: τα στοιχεία οικολογίας, ο υλικός πολιτισμός (αντικείμενα και προϊόντα καθημερινής χρήσης ενός πολιτισμού, αλλά όχι του πολιτισμού-στόχο, μάρκες, φαγητό, ρούχα, δρόμοι κ.ά.), ο κοινωνικός πολιτισμός (εργασία, ελεύθερος χρόνος και δραστηριότητες της καθημερινότητας), οργανώσεις, έθιμα, δραστηριότητες, διαδικασίες, έννοιες, κινήσεις και συνήθειες. Όσον αφορά τη μετάφραση της παιδικής λογοτεχνίας μεταφραστικές δυσκολίες μπορούν να αποτελέσουν ακόμη αναφορές στην προσωπικότητα και τη συμπεριφορά των χαρακτήρων, όπως η σεξουαλικότητα ή απειθαρχία των ανήλικων ηρώων, στις φυσικές λειτουργίες του ανθρώπινου σώματος, όπως η αφόδευση και άλλες μορφές κένωσης ή ακόμα και το χιούμορ και η χρήση χυδαίας γλώσσας ή αργκό (O' Sullivan, 2010, σσ. 201-218). Ο Lawrence Venuti εισήγαγε τους όρους «οικειοποίηση» (domestication) και «ξενισμός» (foreignization) στο βιβλίο του *The Translator's Invisibility*, το 1995, για να περιγράψει τις δύο βασικές στρατηγικές μετάφρασης. Οι στρατηγικές αυτές δεν είναι απλώς μεταφραστικές τεχνικές, αλλά αφορούν το μεταφραστικό ενέργημα στο σύνολό του και επηρεάζονται από διάφορους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες (Γραμμενίδης, 2009, σ. 123).

Οι στρατηγικές του «ξενισμού» και της «οικειοποίησης», όπως τις ονομάζει ο Venuti, που ακολουθεί ένας μεταφραστής κατά τη μετάφραση ενός λογοτεχνικού κειμένου, μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε τον στόχο του μεταφραστή, κατά πόσο, δηλαδή, επιθυμεί να μείνει πιστός στο πρωτότυπο έργο ή να λάβει μεγαλύτερες μεταφραστικές ελευθερίες και να δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στην επικοινωνιακή αξία του παραγόμενου έργου.

Ως οικειοποίηση εννοεί την προσαρμογή του κειμένου-στόχο στα οικεία και αποδεκτά δεδομένα του πολιτισμού-στόχο και, αντίθετα, ξενοποίηση είναι η διατήρηση αλλότριων τεκμηρίων του πολιτισμού-πηγή. Η οικειοποίηση σε κάποιες περιπτώσεις είναι η ενδεδειγμένη μεταφραστική στρατηγική, ειδικά στην παιδική λογοτεχνία, ώστε να γίνει κατανοητό το πλαίσιο αναφοράς. Σε άλλες περιπτώσεις μαρτυρά εθνοκεντρική μεταφραστική διάθεση. Η τροποποίηση δεδομένων ενός βιβλίου που αναφέρονται σε μια χρονική περίοδο και η μεταφορά τους σε μια άλλη περίοδο αποτελεί, επίσης προσπάθεια οικειοποίησης, στρατηγική που προσιδιάζει με αυτή του «εκμοντερνισμού» (modernization), η οποία αφορά την αντικατάσταση ή μετατροπή κειμενικών αναφορών και πολιτισμικών δεικτών μιας περιόδου που, στη σύγχρονη πραγματικότητα, μπορεί να εκληφθούν ως προσβλητικά, ρατσιστικά ή σεξιστικά (Nikolajeva, 2006).

Παρατηρήσεις/Σχολιασμός

Η στρατηγική της ξενοποίησης

Απρεπής γλώσσα και βλασφημίες

Έχει πάντα ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο μεταφέρεται η απρεπής γλώσσα από τον έναν πολιτισμό στον άλλον κατά τη μετάφραση της παιδικής λογοτεχνίας και αυτό διότι πολύ συχνά επιλέγεται η αποσιώπησή τους ή η μείωση της ακατάλληλης γλώσσας για παιδαγωγικούς σκοπούς (O' Sullivan, 2010, σ. 216). Στο συγκεκριμένο βιβλίο, όμως, θα λέγαμε ότι οι μεταφραστές διευκολύνονται στην απόδοση των βλασφημιών για δύο λόγους. Αρχικά, προκειμένου να υπάρξει πιστότητα στην πρόθεση του συγγραφέα, ο οποίος παρόλο που συνέγραψε το πρωτότυπο έργο στην αγγλική, κατέγραψε τις προσβολές στη γερμανική. Η απρεπής γλώσσα διατηρείται στα γερμανικά και στις μεταφράσεις του βιβλίου, στα ελληνικά, μάλιστα, χωρίς μεταγραφή, αλλά με λατινικούς χαρακτήρες. Σε δεύτερο επίπεδο, εφόσον οι προσβολές αυτές ηχούν ανοίκεια στους γαλλόφωνους και ελληνόφωνους αναγνώστες λόγω της γερμανικής γλώσσας, είναι λιγότερο πιθανό να υποστούν λογοκρισία, παρόλη τη βαρύτητα που μπορεί να φέρουν. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση που ένας αναγνώστης είναι εξοικειωμένος με τη χρήση της γερμανικής γλώσσας, θα βρει αυτές τις προσβολές ανοίκειες, διότι πρόκειται για αναχρονιστικές και ιδιωματικές λέξεις, προφανώς, οι οποίες χρησιμοποιούνταν κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σήμερα χρησιμοποιούνται μόνο από κατοίκους συγκεκριμένων περιοχών της νότιας Γερμανίας.

Από τα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου, ο αγγλόφωνος αναγνώστης έρχεται αντιμέτωπος με τη χρήση χυδαίας γλώσσας, τόσο από τους ενήλικους πρωταγωνιστές, όσο και από τους ανήλικους. Κατά βάση, οι προσβολές εκφράζονται δια του στόματος της θετής μητέρας της Λίζελ, Ρόζα Χούμπερμαν και αποτελούν μέρος της σκιαγράφησης του χαρακτήρα της. Οι προσβολές εκτοξεύονται όχι μόνο προς τον άνδρα της, Χανς, τον οποίο αποκαλεί «Saukerl», αλλά και προς την κόρη της ως «Saumensch». Ακόμα, αναφέρεται στους γείτονες ως «Arshloch». Τις ίδιες προσβολές υιοθετεί μετά από κάποιο καιρό στην νέα της κατοικία και η Λίζελ, η οποία αποκαλεί τον φίλο της, Ρούντι, «Saukerl».

Παρόλο που η γλώσσα στην οποία γράφθηκε το πρωτότυπο έργο ήταν τα αγγλικά, ο συγγραφέας, έχει επιλέξει να διατηρήσει γερμανικές λέξεις για να αποδώσει τα σημεία αυτά στο βιβλίο που αφορούν απλούς κώδικες επικοινωνίας ανάμεσα στους πρωταγωνιστές («Was ist los», μτφρ. «Τι συμβαίνει;»), αντικείμενα και δραστηριότητες της καθημερινότητας («Kipferl», επεξήγηση: είδος γερμανικού γλυκίσματος) και προσβολές («Dummkopf», μτφρ. «Ηλίθιε»). Αυτό που έχει ενδιαφέρον να σχολιαστεί είναι ότι ο συγγραφέας εξηγεί, μέσω του αφηγητή του, περιφραστικά τη σημασία των λέξεων, αλλά, παράλληλα, δίνει και οδηγίες προφοράς τους προς τους αναγνώστες: 'In the case of Saumensch, it serves to castigate, berate, or plain humiliate a female. Saukerl (pronounced "saukairl") is for a male. Arschloch can be translated directly into "asshole'. [μτφρ. «Στην περίπτωση της λέξης Saumensch, χρησιμοποιείται για να προσβάλλει, επιπλήξει ή απλά να ταπεινώσει μια γυναίκα. Η λέξη Saukerl (προφέρεται ως «saukairl») χρησιμοποιείται για τους άνδρες. Το Arschloch μπορεί να μεταφραστεί απευθείας ως

«μαλάκας»]. Σε άλλες προσθέτει τη σημασία των λέξεων στα αγγλικά μετά από το σύμβολο της ισότητας (=) (όπως για παράδειγμα: «Watschen = a good hiding», μτφρ. «ένα καλό χέρι ξύλο»), ενώ όταν το νόημα μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό δεν προσθέτει καμία εξήγηση. Η χρήση γερμανικών λέξεων, όχι μόνο δεν δυσκολεύει την κατανόηση του νοήματος από τους αναγνώστες, αλλά θα λέγαμε ότι τους μεταφέρει στον χώρο και τον χρόνο του μυθιστορήματος. Οι οδηγίες προφοράς των λέξεων δημιουργεί, ακόμη, έναν εσωτερικό διάλογο με τον αναγνώστη και μια προτροπή ανακάλυψης ενός άλλου πολιτισμού και μιας άλλης εποχής. Οι επεξηγήσεις του συγγραφέα και οι οδηγίες προφοράς των λέξεων έχουν διατηρηθεί και στις μεταφράσεις του βιβλίου, διατηρώντας την άμεση αφήγηση του πρωτοτύπου.

Υπάρχουν, όμως, και κάποιες περιπτώσεις χρήσης απρεπούς γλώσσας, οι οποίες έχουν καταγραφεί στο πρωτότυπό στην αγγλική γλώσσα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, παρατηρούμε, επίσης, τη στρατηγική της ξενοποίησης και διατήρησης, καθώς δεν αποκρύπτονται οι επίμαχες λέξεις, ακόμα και αν εκφράζονται από ανήλικους ήρωες, αλλά μεταφέρονται στη κάθε γλώσσα μεταφρασμένες στον εκάστοτε γλωσσικό κώδικα.

Αγγλική γλώσσα	**Ελληνική μετάφραση**	**Γαλλική Μετάφραση**
You little slut! **Μτφρ.** Μικρή πόρνη!	Ανάθεμά σε, μικρή πόρνη!	Petite salope ! **Μτφρ.** Πουτανίτσα!
Who's the little whore? **Μτφρ.** Ποια είναι η μικρή πόρνη;	Ποια είναι η μικρή πόρνη;	Et qui est la petite pute ? **Μτφρ.** Ποια είναι η μικρή πόρνη;

Πίνακας 1
Απρεπής γλώσσα και βλασφημίες

Σεξουαλικότητα των ανήλικων πρωταγωνιστών

Οι αναφορές στη σεξουαλικότητα ανήλικων πρωταγωνιστών στην παιδική λογοτεχνία, αποτελούν, επίσης, μεταφραστική δυσκολία και τείνουν να λογοκρίνονται κατά τη μεταφορά ενός λογοτεχνικού έργου από τον πολιτισμό-πηγή στον πολιτισμό-στόχο, ως προκλητικές και μη αρμόζουσες αναφορές σε συμπεριφορές ανηλίκων (O' Sullivan, 2010, σ. 208).

Από την αρχή της γνωριμίας τους μέχρι και τη στιγμή που χωρίστηκαν από τον θάνατο ο Ρούντι έψαχνε κάθε είδους αφορμή για να φιλήσει τη Λίζελ («It was the lover boy coming out of him. 'If I beat you, I get to kiss you'», μτφρ. «Ήταν η φύση του ερωτιάρη που έβγαινε από μέσα του. 'Εάν σε νικήσω, θα κερδίσω το φιλί σου'»). Η προσπάθεια του Ρούντι να αποσπάσει ένα φιλί από τη Λίζελ εμφανίζεται σε πολλά σημεία του πρωτοτύπου, όπως και στις μεταφράσεις. Η Λίζελ, παρόλο που αρνούνταν συνεχώς κατηγορηματικά τις προτάσεις του Ρούντι να τον φιλήσει, δεν σταμάτησε για κάποιες μέρες να τον φαντάζεται γυμνό, όταν αυτός της αφηγήθηκε την εξέταση του γιατρού προκειμένου να λάβει την άδεια να συμμετάσχει σε αθλητικές δραστηριότητες για τη Ναζιστική Νεολαία:

Αγγλική γλώσσα	Ελληνική μετάφραση	Γαλλική Μετάφραση
For days, Liesel could not shift one thought from her head. It was the examination of the three boys, or if she was honest, it was Rudy. **Μτφρ.** Για μέρες, η Λίζελ δεν μπορούσε να διώξει μια σκέψη από το μυαλό της. Την εξέταση των τριών αγοριών, όμως εάν ήθελε να είναι ειλικρινής, τον Ρούντι.	Επανερχόταν ξανά και ξανά στην εξέταση των τριών αγοριών, αλλά αν ήθελε να είναι ειλικρινής, ήταν ο Ρούντι και **το γυμνό του σώμα**, που την απασχολούσε.	Pendant des jours, une idée obséda Liesel. Celle de l'examen des trois garçons ou, plus précisément, pour être honnête, l'idée de Rudy. Μτφρ. Για μέρες, μία ιδέα τυραννούσε τη Λίζελ. Η εξέταση των τριών αγοριών ή, ειδικότερα, για να είναι ειλικρινής, η ιδέα του Ρούντι
He glowed in the dark, completely naked **Μτφρ**. Έλαμπε στο σκοτάδι, εντελώς γυμνός.	Το **ολόγυμνό κορμί του** έλαμπε στο σκοτάδι.	Rudy qui irradiait dans l'obscurité, complètement nu. **Μτφρ.** Ρούντι, ο οποίος ακτινοβολούσε στο σκοτάδι, εντελώς γυμνός.

Πίνακας 2

Σεξουαλικότητα των ανήλικων πρωταγωνιστών

Στη γαλλική μετάφραση του βιβλίου πραγματοποιείται πιστή μετάφραση των επίμαχων σημείων. Στην ελληνική μετάφραση όχι απλώς διατηρείται η σκέψη της Λίζελ για τον Ρούντι, αλλά μάλιστα διευκρινίζεται ότι «ήταν ο Ρούντι και το γυμνό του σώμα, που την απασχολούσε» και ότι «το ολόγυμνό κορμί του έλαμπε στο σκοτάδι». Η μεταφράστρια δεν διστάζει να επεξηγήσει ότι δεν ήταν απλώς ο Ρούντι, το αντικείμενο σκέψης της Λίζελ, αλλά με τη σύνταξη που επιλέγει να ακολουθήσει γίνεται σαφές ότι η βαρύτητα δίνεται στο γυμνό του σώμα. Συγκριτικά με το αγγλικό πρωτότυπο, αλλά και τη γαλλική μετάφραση, στην ελληνική σύνταξη στην πρώτη πρόταση το γυμνό σώμα προστίθεται ως επεξήγηση, ενώ στη δεύτερη πρόταση, το γυμνό κορμί παίρνει τη θέση του υποκειμένου (Rudy).

Φυσικές λειτουργίες του σώματος

Πέρα όμως από τις αναφορές στη σεξουαλικότητα των ανηλίκων, ένα άλλο θέμα που παρουσιάζει ενδιαφέρον στη παιδική λογοτεχνία είναι οι αναφορές στη φυσική λειτουργία του σώματος, όπως είναι η αφόδευση και άλλες μορφές κένωσης, οι οποίες συνήθως αποτελούν πηγή γέλιου και διασκέδασης για τους ανήλικους αναγνώστες. Τα παιδιά αντλούν ευχαρίστηση από τα ζωώδη ένστικτα και τη δήλωση του φυσικού (Lypp όπ. αναφ. στο Ο' Sullivan, 2010, σ. 209). Όταν όμως πρόκειται για λογοτεχνική μετάφραση για παιδιά, τέτοιου είδους απεικονίσεις θεωρούνται συχνά ακατάλληλες και λογοκρίνονται κατά τη μεταφορά τους στη γλώσσα-στόχο (Ο' Sullivan, 2010, σ. 209).

Τέτοιες αναφορές συναντάμε και στο παρόν μυθιστόρημα:

Αγγλική γλώσσα	Ελληνική μετάφραση	Γαλλική Μετάφραση
They should all piss fire for a month! **Μτφρ.** Που να κατουράνε όλοι φωτιά για έναν μήνα!	Μακάρι όλοι τους να κατουράνε φωτιά για ένα μήνα!	Qu'ils pissent du feu pendant un mois ! Μτφρ. Που να κατουράνε φωτιά για έναν μήνα!
Saumensch! Why are you vomiting so much? **Μτφρ.** Γουρούνα! Γιατί ξερνάς τόσο πολύ ;	Saumensch! Γιατί κάνεις συνέχεια εμετό;	Qu'est-ce que tu as à vomir comme ça, Saumensch? **Μτφρ.** Γιατί ξερνάς έτσι, γουρούνα;
No one's urine smells as good as your own. **Μτφρ.** Κανενός το κάτουρο δεν μυρίζει τόσο καλά όσο το δικό σου.	Κανενός το κάτουρο δε μυρίζει τόσο όμορφα όσο το δικό σου.	On n'a d'indulgence que pour l'odeur de sa propre urine. **Μτφρ.** Δεν δείχνω ανοχή παρά μόνο για την μυρωδιά του δικού του κάτουρου.

Πίνακας 3
Φυσικές λειτουργίες του σώματος

Για άλλη μια φορά παρατηρούμε πιστότητα στη μετάφραση και στην μεταφορά του νοήματος, παρόλο που πρόκειται για θέματα-ταμπού, τα οποία πιθανώς να προκαλούν αμηχανία. Οι αναφορές αυτές πραγματοποιούνται με χιουμοριστική διάθεση και αποφορτίζουν τον αναγνώστη σε αντίθεση με άλλα σημεία του μυθιστορήματος, τα οποία αναφέρονται στις σκληρές συνέπειες του πολέμου στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Παρά τη πιστότητα και την υιοθέτηση της στρατηγικής του ξενισμού, θα λέγαμε ότι, και σε αυτά τα σημεία όπως ακριβώς συνέβη με τις αναφορές στη σεξουαλικότητα, διαπιστώνουμε μια μεγαλύτερη ελευθερία στην ελληνική μετάφραση συγκριτικά με τη γαλλική, η οποία παρουσιάζει μια πιο σεμνότυφη προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα, η μετάφραση της πρότασης «No one's urine smells as good as your own» στα γαλλικά ως «On n'a d'indulgence que pour l'odeur de sa propre urine» (μτφρ. «Δεν δείχνω ανοχή παρά μόνο για τη μυρωδιά του δικού του κάτουρου») είναι συγκρατημένη συγκριτικά με την ελληνική μετάφραση «Κανενός το κάτουρο δε μυρίζει τόσο όμορφα όσο το δικό σου», από την οποία ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται ότι η μικρή Λίζελ, όχι μόνο δεν ενοχλείται, αλλά λαμβάνει ένα είδος απόλαυσης από την αίσθηση της μυρωδιάς και είναι σαφής ένδειξη της λανθάνουσας σεξουαλικής έλξης που νιώθει η Λίζελ προς τον Μαξ, τον Εβραίο που κρύβουν στο υπόγειο του σπιτιού τους. Ενώ, λοιπόν, στα γαλλικά θα λέγαμε ότι αυτή η αίσθηση αποδυναμώνεται, στην ελληνική μετάφραση απενοχοποιείται και γίνεται έκδηλη.

Όταν αφηγείται ο Θάνατος

Ο συγγραφέας του βιβλίου υιοθετεί πρωτοπρόσωπη αφήγηση και αιφνιδιάζει από τις πρώτες κιόλας σελίδες τον αγγλόφωνο αναγνώστη τοποθετώντας τον Θάνατο ως ενδοδιηγητικό αφηγητή, άλλοτε σαν ένας παντογνώστης Θεός («For two days, I went about my business. I traveled the globe as always, handing souls to the conveyor belt of eternity», μτφρ. «Για δύο μέρες έκανα τη δουλειά μου. Ταξίδευα στην υδρόγειο όπως πάντα, εναποθέτοντας ψυχές στον ταινιοδρόμο της αιωνιότητας») και άλλοτε με ανθρώπινες αδυναμίες («Several times, I warned myself that I should keep a good distance from the burial of Liesel Meminger's brother», μτφρ. «Πολλές φορές,

προειδοποίησα τον εαυτό μου ότι πρέπει να κρατήσω μια καλή απόσταση από την ταφή του αδελφού της Λίζελ Μέμινγκερ»).

Η ίδια πρωτοπρόσωπη αφήγηση, που υιοθετεί ο συγγραφέας του πρωτοτύπου, ακολουθείται στην ελληνική και γαλλική μετάφραση. Στη γαλλική, όμως μετάφραση παρατηρείται κάτι πολύ ενδιαφέρον: ο αφηγητής είναι γένους θηλυκού («notre narratrice présente : elle-même», μτφρ. «η αφηγήτριά μας παρουσιάζει: τον εαυτό της») και αυτό συμβαίνει γιατί στη γαλλική γλώσσα ο θάνατος («la mort»), ο οποίος, όπως αναφέρθηκε, είναι ο αφηγητής του μυθιστορήματος, είναι γένος θηλυκού. Κατά τη λογοτεχνική μετάφραση είναι σχεδόν αναπόφευκτο να υπάρξουν συντακτικοί περιορισμοί ως αποτέλεσμα της μεταφοράς του νοήματος από έναν γλωσσικό κώδικα σε έναν άλλο, οι οποίοι αποτελούν αντικείμενο γλωσσολογικής ανάλυσης. Η σύγκριση του πρωτοτύπου και του μεταφρασμένου έργου φέρνει στην επιφάνεια διαφοροποιήσεις που οφείλονται στα ιδιαίτερα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά και τους κανόνες που διέπουν το γλωσσικό σύστημα-στόχο (Guillemin- Flescher, 1994, σ. 38). Ο μεταφραστής παράγει ένα μετάφρασμα που διατηρεί τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά του πρωτοτύπου, αλλά ως επί το πλείστον ακολουθεί τις γραμματικές απαιτήσεις της γλώσσας-στόχο. Πολύ συχνά επιβάλλεται η απόκλιση από τις συντακτικές δομές και το λεξιλόγιο του πρωτοτύπου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση της γαλλικής μετάφρασης, η απόκλιση που παρατηρείται είναι στο γένος του αφηγητή. Στα αγγλικά, το γένος δεν διαφαίνεται, ούτε καθορίζεται λόγω της συντακτικής δομής της γλώσσας. Στα ελληνικά, όμως, ο αφηγητής είναι γένους αρσενικού και στα γαλλικά θηλυκού («la mort») και η ιδιότητα αυτή διαφαίνεται κατά τη συμφωνία του γένους των επιθέτων με το υποκείμενο, σε όλη την έκταση του μυθιστορήματος, όταν ο λόγος περιστρέφεται γύρω από τον αφηγητή. Η απόκλιση όμως αυτή δεν προκαλεί ασυνέπεια στο συνολικό αποτέλεσμα του έργου και μεταφέρει την πληροφορία, χωρίς να υπάρξει κάποια νοηματική ζημία σε σύγκριση με το πρωτότυπο.

Το τραύμα

Μέσα στο μυθιστόρημα μπορούμε να βρούμε πολλές αναφορές στο τραύμα, την αγριότητα του πολέμου και την εξόντωση ανθρώπινων ζωών.

Αγγλική γλώσσα	**Ελληνική μετάφραση**	**Γαλλική Μετάφραση**
The only trouble with this was that Erik Vandenburg would later be found in **several pieces** on a grassy hill. His eyes were open and his wedding ring was stolen. **Μτφρ.** Το μόνο πρόβλημα με αυτό ήταν ότι ο Έρικ Φαντεμπουργκ θα βρισκόταν αργότερα σε κομμάτια σε έναν χορταριασμένο λόφο. Τα μάτια του ήταν ανοιχτά και η βέρα του κλεμμένη.	Το μόνο πρόβλημα ήταν πως ο Έρικ Φαντεμπουργκ θα βρισκόταν αργότερα **κομματιασμένος** σ' έναν χορταριασμένο λόφο. Τα μάτια του ορθάνοιχτα και η βέρα του κλεμμένη.	Le seul problème, c'est qu'on retrouverait un peu plus tard Erik Vandenburg en pièces **détachées** sur une colline verdoyante. Il avait les yeux ouverts et on lui avait volé son alliance. **Μτφρ.** Το μόνο πρόβλημα ήταν ότι θα έβρισκαν τον Έρικ Φαντεμπουργκ λίγο αργότερα διασκορπισμένο σε κομμάτια σε έναν καταπράσινο λόφο. Είχε τα μάτια ανοιχτά και του είχαν κλέψει τη βέρα.

Five hundred souls. I carried them in my fingers, like suitcases. Or I'd throw them over my shoulder. It was only the children I carried in my arms. **Μτφρ.** Πεντακόσιες ψυχές. Τις έφερα στα δάχτυλά μου σαν βαλίτσες. Ή τις έριχνα στον ώμο μου. Μόνο τα παιδιά έφερα στα χέρια μου.	Πεντακόσιες ψυχές. Άλλες τις κουβαλούσα με τα χέρια μου, σαν να κουβαλούσα βαλίτσες . Άλλες τις κουβάλησα στον ώμο μου. Μόνο τα παιδιά κουβαλούσα στην αγκαλιά μου.	Cinq cents âmes. Je les portais à la main, comme des valises. Ou bien je les jetais sur mon épaule. C'est seulement les enfants que j'ai emportés dans mes bras. **Μτφρ.** Πεντακόσιες ψυχές. Τις έφερα στα δάχτυλά μου σαν βαλίτσες. Ή τις έριχνα στον ώμο μου. Μόνο τα παιδιά έφερα στα χέρια μου.
The Fiedlers were well organized, all in bed, all covered. Pfiffikus was hidden up to his nose. **Μτφρ.** Οι Φίντλερ ήταν όλοι στη σειρά, όλοι στα κρεβάτια, όλοι καλυμμένοι. Ο Πφιφίκους ήταν καλυμμένος μέχρι τη μύτη.	Οι Φίντλερ ήταν όλοι στα κρεβάτια τους, όλοι θαμμένοι κάτω από τα μπάζα. Του Πφιφίκους ξεχώριζε μόνο η μύτη.	Chez les Fiedler, tout était en ordre, chacun dormait sous les couvertures. Pfiffikus avait remonté les siennes jusqu' au menton. **Μτφρ.** Οι Φίντλερ ήταν όλοι στη σειρά, όλοι κοιμούνταν κάτω από τα σκεπάσματα. Ο Πφιφίκους τα είχε ανεβάσει μέχρι το πηγούνι.
She sees two men carrying a body and she follows them. When she saw the rest of them, Liesel coughed. She listened momentarily as a man told the others that they had found one of **the bodies in pieces**, in one of the maple trees. **Μτφρ**. Βλέπει δύο άνδρες να κουβαλάνε ένα πτώμα και τους ακολουθεί. Όταν είδε τους υπόλοιπους, η Λίζελ άρχισε να βήχει. Άκουσε στιγμιαία έναν άνδρα να λέει στους άλλους πως είχαν βρει ένα από τα πτώματα σε κομμάτια σε έναν από τους σφενδάμους.	Βλέπει δύο άνδρες να κουβαλάνε ένα πτώμα και τους ακολουθεί. Όταν είδε τους υπόλοιπους, η Λίζελ άρχισε να βήχει. Άκουσε στιγμιαία έναν άνδρα να λέει στους άλλους πως είχαν βρει **ένα από τα πτώματα κομματιασμένο**, σε μια από τις σφενδαμιές.	Deux hommes emportent un cadavre. Elle les suit. Quand elle aperçut les autres, elle fut prise d'une quinte de toux. Elle entendit l'un des hommes dire à ses collègues qu'ils avaient retrouvé l'un des corps **complètement déchiqueté** dans un érable. **Μτφρ**. Βλέπει δύο άνδρες να κουβαλάνε ένα πτώμα και τους ακολουθεί. Όταν είδε τους υπόλοιπους, την έπιασε ένας παροξυσμικός βήχας. Άκουσε στιγμιαία έναν άνδρα να λέει στους συναδέλφους του πως είχαν βρει ένα από τα πτώματα εντελώς κομματιασμένο σε έναν σφένδαμο.
four more reading sessions like that with Frau Holtzapfel before the Jews were marched through Molching. They were going to Dachau, to concentrate. **Μτφρ.** Τέσσερις ακόμη συνεδρίες διαβάσματος με τη φράου Χόλτσαπφελ πριν οι Εβραίοι διασχίσουν το Μόλχινγκ. Πήγαιναν στο	Τέσσερα ακόμη διαβάσματα σαν και αυτό με τη φράου Χόλτσαπφελ πριν οι Εβραίοι περάσουν συντεταγμένοι μέσα από το Μόλχινγκ. Πήγαιναν στο Νταχάου, να τους συγκεντρώσουν.	quatre séances de lecture chez Frau Holtzapfel avant le défilé des Juifs dans les rues de Molching. Ils étaient en route vers Dachau, pour y être concentrés. **Μτφρ.** Τέσσερις ακόμη συνεδρίες διαβάσματος στο σπίτι της φράου Χόλτσαπφελ πριν από την παρέλαση των Εβραίων στους δρόμους του

Νταχάου, να τους συγκεντρώσουν.		Μόλχινγκ. Ήταν στο δρόμο για το Νταχάου, προς τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.
Liesel was certain that these were the poorest souls alive. Their gaunt faces were stretched with torture. Hunger ate them as they continued forward. **Μτφρ**. Η Λίζελ ήταν σίγουρη πως αυτές ήταν οι πιο εξαθλιωμένες ψυχές εν ζωή. Τα λιπόσαρκα πρόσωπα τους ήταν τεντωμένα από τα βασανιστήρια. Η πείνα τους έτρωγε καθώς συνέχιζαν να προχωρούν.	Ήταν σίγουρη πως αυτές ήταν οι πιο εξαθλιωμένες ζωές εν ζωή. Τα κάτισχνα πρόσωπα τους ήταν τεντωμένα από τα βασανιστήρια. Η πείνα τους βασάνιζε καθώς συνέχιζαν να προχωρούν.	Liesel se dit qu' elle avait devant elle les êtres les plus malheureux du monde. Leur visage émacié était déformé par la souffrance. La faim les dévorait. **Μτφρ.** Η Λίζελ σκέφτηκε ότι είχε μπροστά της τα πιο δυστυχισμένα όντα στον κόσμο ολόκληρο. Τα αποστεωμένα πρόσωπα τους ήταν παραμορφωμένα από τον πόνο. Η πείνα τους καταβρόχθιζε.

Πίνακας 4
Το τραύμα

Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ο συγγραφέας του πρωτότυπου έργου δεν διστάζει να προσφύγει σε παραστατικές εικόνες διαμελισμένων σωμάτων, σωμάτων σκεπασμένων από μπάζα στη διάρκεια βομβιστικών επιθέσεων, αλλά και στην καταδίωξη των Εβραίων και στην συγκέντρωσή τους σε στρατόπεδα εργασίας, όπου βρίσκουν τον θάνατο σε θαλάμους αερίων.

Το ίδιο κλίμα επικρατεί και στις περιγραφές στις μεταφράσεις στα ελληνικά και γαλλικά. Η Λίζελ έρχεται σε επαφή με τα ακρωτηριασμένα σώματα, τους ετοιμοθάνατους Εβραίους και τον θάνατο των φίλων της και της οικογένειάς της. Οι περιγραφές αυτές πραγματοποιούνται άλλοτε πιο ποιητικά δια του στόματος του Θανάτου, ως αφηγητή («Five hundred souls. I carried them in my fingers, like suitcases», μτφρ. «Πεντακόσιες ψυχές. Τις έφερα στα δάχτυλά μου σαν βαλίτσες») και άλλοτε με περισσότερο ρεαλισμό και ωμότητα («Erik Vandenburg would later be found in several pieces», μτφρ. «ο Έρικ Φαντεμπουργκ θα βρισκόταν αργότερα σε κομμάτια»). Οι περιγραφές του τραύματος προσεγγίζονται από τους μεταφραστές με τη στρατηγική της ξενοποίησης και δεν παρατηρείται καμία προσπάθεια εξομάλυνσης των αναφορών αυτών.

Για άλλη, όμως, μια φορά θα λέγαμε ότι παρατηρούμε στην ελληνική γλώσσα τη χρήση πιο ακριβολόγων και τολμηρών συντακτικών και γλωσσικών επιλογών σε σύγκριση με τη γαλλική μετάφραση, αλλά ακόμη και με το αγγλικό πρωτότυπο. Η χρήση της παθητικής μετοχής «κομματιασμένος» είναι πιο συναισθηματικά φορτισμένη σε σύγκριση με την επιλογή της λέξης «κομμάτια» που θα ήταν πιο πιστή στη μετάφραση. Στη συνέχεια, η μεταφράστρια προσθέτει ότι οι Φίντλερ σκεπάστηκαν από τα μπάζα, παρέχοντας μια πιο παραστατική εικόνα της επόμενης μέρας των βομβαρδισμών, ενώ στο πρωτότυπο και στη γαλλική μετάφραση αναφέρεται ότι όλοι βρίσκονταν στα κρεβάτια τους, καλυμμένοι, αφήνοντας την αίσθηση ότι τα μπάζα έπεσαν επάνω τους σαν σκεπάσματα, αλλά αποφεύγοντας να το δηλώσουν με σαφήνεια.

Η στρατηγική της οικειοποίησης

Πολιτισμικά στοιχεία

Σε ένα λογοτεχνικό κείμενο είναι πολύ πιθανό να υπάρξουν αναφορές σε καθημερινές δραστηριότητες και αντικείμενα που συναντώνται στον πολιτισμό-πηγή, τα οποία, όμως, δεν απαντώνται στον πολιτισμό-στόχο. Οι μεταφραστές ανάλογα με την πρόθεση τους να υιοθετήσουν μια εθνοκεντρική ή διαπολιτισμική προσέγγιση επιλέγουν είτε την αντικατάσταση τους με αντίστοιχες αναφορές που παραπέμπουν σε ισοδύναμα που απαντώνται στον πολιτισμό-στόχο είτε τη διατήρησή τους και τη μεταφορά τους στο μετάφρασμα. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα πολιτισμικών αναφορών, οι οποίες έχουν προσεγγιστεί από τους μεταφραστές μέσω της στρατηγικής της οικειοποίησης.

Αγγλική γλώσσα	**Ελληνική μετάφραση**	**Γαλλική Μετάφραση**
when he could make a little money playing in the **pubs** of Molching. **Μτφρ.** Όταν έβγαζε λίγα λεφτά στις παμπ του Μολχινγκ.	Κατάφερνε να βγάζει λίγα χρήματα παίζοντας στις **μπιραρίες** του Μολχινγκ.	quand il pouvait se faire un peu d'argent en se produisant dans les **bistros** de Molching. **Μτφρ**. Όταν έβγαζε λίγα λεφτά στα μπιστρό του Μολχινγκ.
He left school in **fourth grade**. She left school **in third grade**. **Μτφρ.** Εγκατέλειψε το σχολείο στην Τετάρτη τάξη. Αυτή εγκατέλειψε το σχολείο στην Τρίτη τάξη.	Εγκατέλειψε το σχολείο στην **Τετάρτη** τάξη. Αυτή εγκατέλειψε το σχολείο στην **Τρίτη** τάξη.	Il a quitté l'école en **septième**. elle n'est pas allée au-delà de la huitième. **Μτφρ.** Εγκατέλειψε το σχολείο στην Έβδομη τάξη. Αυτή δεν έφτασε ούτε στην Όγδοη τάξη.
his father was standing at the finish line like the **bogeyman.** **Μτφρ**. Ο πατέρας του στεκόταν στην τερματική γραμμή σαν τον «μπαμπούλα».	Στεκόταν στον τερματισμό σαν **μπαμπούλας.**	se tenait son père, tel un **père Fouettard** en complet veston. **Μτφρ.** Στεκόταν ο πατέρας του σαν τον πατέρα «Φουετάρντ», με όλη του τη φορεσιά.

Πίνακας 5
Πολιτισμικά στοιχεία

Στο πρώτο παράδειγμα που παρατίθεται παρατηρούμε ότι οι χώροι, όπου ο θετός πατέρας της Λίζελ έπαιζε μουσική, διαφέρουν ανάλογα με τον πολιτισμό-στόχο, στον οποίο αναφέρεται το παραγόμενο έργο. Στην αγγλική γλώσσα αναφέρονται ως πάμπ («pubs»), στα γαλλικά ως μπιστρό (« bistro») και στα ελληνικά ως μπιραρίες.

Στη συνέχεια, γίνονται κάποιες αναφορές στο εκπαιδευτικό σύστημα και στις τάξεις μέχρι τις οποίες οι θετοί γονείς της Λίζελ κατάφεραν να φοιτήσουν στο σχολείο. Οι αναφορές των τάξεων του σχολικού συστήματος μεταφέρονται προσαρμοσμένες στο εκάστοτε πολιτισμικό πλαίσιο, με στόχο την εύρεση μεταφραστικού ισοδύναμου με

βάση τις ηλικίες των ανηλίκων που αντιστοιχούν στη φοίτηση στις τάξεις αυτές. Ακόμη, δεν απομακρύνονται οι μεταφραστές από την αρχική πρόθεση του συγγραφέα, καθώς και ο ίδιος προβαίνει σε «εκμοντερνισμό» παρουσιάζοντας όρους του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος ως ισχύοντες όρους στο πολιτισμικό πλαίσιο της Ναζιστικής Γερμανίας.

Τέλος, ως τρίτο παράδειγμα οικειοποίησης παρουσιάζεται μια αναφορά σε λαϊκές δοξασίες και μύθους, η οποία, επίσης, υπέστη προσαρμογή αναφορικά με το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο απευθύνεται το μεταφρασμένο έργο. Σε κάθε πολιτισμό, υπάρχει ο αντίστοιχος μπαμπούλας, ο οποίος τρομάζει τα μικρά παιδιά και λαμβάνει στο εκάστοτε περιβάλλον διαφορετική μορφή, ονομασία και ιδιότητες. Με αυτόν τον τρόπο, η λέξη «bogeyman» αναφέρεται σε ένα μυθικό πλάσμα χωρίς συγκεκριμένη εμφάνιση και αφορά αποκύημα των ενηλίκων, ώστε να φοβίσουν τους ανυπάκουους ανηλίκους. Από την άλλη πλευρά, ο «père Fouettard», μια ονομασία που χρησιμοποιείται σε συγκεκριμένες περιοχές της Γαλλίας και του Βελγίου, ενώ σε άλλες, όπως στην Νορμανδία και την Αλσατία λαμβάνει άλλες ονομασίες, σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες, συνόδευε τον Άγιο Νικόλαο κάθε χρόνο στις 6 Δεκεμβρίου και τιμωρούσε τα άτακτα παιδιά, ενώ ο Άγιος Νικόλαος μοίραζε δώρα στα υπάκουα παιδιά.

Τα παραπάνω παραδείγματα αποτελούν πολιτισμικές αναφορές, όπου έχει εφαρμοστεί η στρατηγική της οικειοποίησης και συντελούν στην κατανόηση από τους αναγνώστες του πολιτισμού-στόχο των δεδομένων της αφήγησης και αποφεύγεται η σύγχυση. Είναι από τις θεμιτές περιπτώσεις προσαρμογής πολιτισμικών στοιχείων, ώστε να μπορέσει ο αναγνώστης να κατανοήσει το αφήγημα χωρίς να υπάρχει κώλυμα στην ανάγνωσή του ή κενά στην κατανόηση που δεν μπορεί να «γεμίσει». Σε πολλές περιπτώσεις, οι μεταφραστές προβαίνουν στην απλοποίηση, εξομάλυνση ή ακόμη και παράλειψη πολιτισμικών αναφορών για την κατανόηση του λογοτεχνικού κειμένου και για την παρακολούθηση της εξέλιξης της λογοτεχνικής υπόθεσης.

Συμπεράσματα

Το βιβλίο *The Book Thief* αποτελεί ένα ανάγνωσμα, το οποίο αγκαλιάστηκε από το αναγνωστικό κοινό παγκοσμίως. Καθίσταται σαφές ότι η στρατηγική που υιοθετήθηκε συντριπτικά κατά τις μεταφράσεις του βιβλίου στη γαλλική και ελληνική γλώσσα είναι αυτή της ξενοποίησης, ενώ η στρατηγική της οικειοποίησης ακολουθήθηκε σε περιορισμένα σημεία του μυθιστορήματος, κυρίως για αισθητικούς και λογοτεχνικούς λόγους. Αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί από πολλούς παράγοντες.

Αρχικά, γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια του συγγραφέα του πρωτοτύπου να μεταφέρει τον αναγνώστη σε ένα διαφορετικό χωροχρονικό πλαίσιο. Αυτή η προσπάθεια είναι εμφανής από τη χρήση αναχρονιστικής γλώσσας και όρων, αλλά και τη διατήρηση λέξεων στη γερμανική γλώσσα. Από την προσέγγιση αυτή δεν θα μπορούσαν να απομακρυνθούν οι μεταφραστές, οι οποίοι οφείλουν να μεταφέρουν την ατμόσφαιρα του πρωτοτύπου.

Σε δεύτερο επίπεδο, πρόκειται για ένα ανάγνωσμα που δεν απευθύνεται σε ανήλικους αγγλόφωνους και γαλλόφωνους αναγνώστες, αλλά σε νεαρούς ενήλικους. Έχοντας αυτό ως βάση, οι εκδοτικοί οίκοι στην Αυστραλία και στη Γαλλία δεν αντιμετωπίζουν το δίλλημα της ιστορικής αλήθειας και της αποφυγής του τραυματισμού των ανήλικων αναγνωστών λόγω της σκληρότητας της θεματολογίας. Αντιθέτως,

απευθύνονται σε άτομα που έχουν αναμετρηθεί με το τραυματικό παρελθόν του 20ού αιώνα.

Μελετώντας, όμως, την ελληνική μετάφραση πιο προσεκτικά διαπιστώνουμε ότι προκύπτει ένα παράδοξο. Η ελληνική μετάφραση έχει προωθηθεί από τον ελληνικό εκδοτικό οίκο στο πλαίσιο μιας σειράς βιβλίων που απευθύνεται σε εφήβους και νεαρούς ενηλίκους. Και, ενώ περιμένουμε ότι η διεύρυνση του ηλικιακού εύρους του αναγνωστικού κοινού θα επιφέρει ίσως μια πιο συγκρατημένη και σεμνότυφη προσέγγιση σε επίμαχες αναφορές, που αφορούν το τραύμα και τη φρικαλεότητα του πολέμου, τη σεξουαλικότητα των ανήλικων πρωταγωνιστών, τη χρήση απρεπούς γλώσσας και φυσικών λειτουργιών του ανθρώπινου σώματος, αντιθέτως, διαπιστώνουμε τη χρήση πιο τολμηρών, ειλικρινών, περιγραφικών συντακτικών και γλωσσικών δομών. Η ελληνική μετάφραση αποδεικνύει μεγαλύτερη ελευθερία στη προσέγγιση της και θα λέγαμε, ακόμη, μια πιο απενοχοποιημένη ματιά του παρελθόντος. Η λογοτεχνία ως καθρέφτισμα της πολιτισμικής πραγματικότητας μέσα στην οποία παράγεται και αναπαράγεται μπορεί να λειτουργήσει ως αρκετά έγκυρο τεκμήριο κατοπτρισμού κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων. Μέσω, λοιπόν, της ελληνικής μετάφρασης θα λέγαμε ότι παρατηρούμε λιγότερα συγκαλυμμένα αμυντικά πολιτισμικά αντανακλαστικά απέναντι στις τραυματικές εμπειρίες ως απόρροια των πολεμικών συρράξεων και των ανθρώπινων εγκλημάτων, όπως παρουσιάζονται μέσω του συγκεκριμένου έργου στις αδυσώπητες συνέπειες των βομβαρδισμών και του Ολοκαυτώματος.

Βιβλιογραφία

Bear, E. R. (2000). A new algorithm in evil: Children's literature in a post-Holocaust world, *The Lion and the Unicorn, 24*(3), 378-401.

Γαβριηλίδου, Σ. (2010). Μεταφρασμένη παιδική λογοτεχνία. Στο Δ. Γερμανός & Μ. Κανατσούλη (Επιμ.), *Σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις στην προσχολική και πρώτη σχολική εκπαίδευση* (σσ. 189-212). Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ.

Γαβριηλίδου, Σ. (2011). Μεταφράσεις-διασκευές στην ελληνική παιδική λογοτεχνία. Στο Δ. Δαμιανού & Σ. Οικονομίδου (Επιμ.), *Αφηγήσεις που δεν τελειώνουν ποτέ... Κειμενικές και εικονογραφικές διασκευές για παιδιά* (σσ. 35-54). Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Γαβριηλίδου, Σ. (2013). Rosa Bianca. *Κείμενα, Ηλεκτρονικό Περιοδικό για την Παιδική Λογοτεχνία*, *17*. Διαθέσιμο στο http://keimena.ece.uth.gr/main/t17/04-gavrihlidou.pdf

Γαβριηλίδου, Σ. (2017). Αναπαριστώντας οδυνηρά ιστορικά γεγονότα σε εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά: Το περικείμενο ως Ιστορία. *Κείμενα, Ηλεκτρονικό Περιοδικό για την Παιδική Λογοτεχνία, 25*. Διαθέσιμο στο http://keimena.ece.uth.gr/main/t25/01-gavrihlidou.pdf

Γραμμενίδης, Π. Σ. (2009). *Μεταφράζοντας τον κόσμο του άλλου. Θεωρητικοί προβληματισμοί, λειτουργικές προοπτικές*. Αθήνα: Δίαυλος.

Dukmak, W. (2012). *The treatment of cultural items in the translation of children's literature. The case of Harry Potter in Arabic* (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή). University of Leeds.

Even-Zohar, I. (1978). The position of translated literature within the literary polysystem. In J. S. Holmes, J. Lambert, & R. Van den Broeck (Eds.), *Literature and translation: New perspectives in literary studies* (pp. 117-127). Leuven: Acco.

Goodenough, E., & Immel, A. (2008). Introduction. In E. Goodenough & A. Immel (Eds.), *Under fire: Childhood in the shadow of war* (pp. 7-16). Detroit: Wayne State University Press.

Graham, J. (1998). Picture books. In K. Reynolds & N. Tucker (Eds.), *Children's book publishing in Britain since 1945* (pp. 60–85). Aldershot: Scholar Press.

Guillemin-Flescher, J (1994). Language, culture et traduction. *Equivalences, Revue de l'Institut Supérieur de traducteurs et interprètes de Bruxelles, 24(1),* 37-54.

James, K. (2009). *Death, gender and sexuality in contemporary adolescent literature*. New York & London: Routledge.

Κανατσούλη, Μ. (2014). *Μυστικά, ψέματα, όνειρα και άλλα. Λογοτεχνία για αναγνώστες προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Kidd, K. (2005). 'A' is for Auschwitz: Psychoanalysis, trauma theory, and the 'children's literature of atrocity'. *Children's Literature*, *33*, 120-149.

Klingberg, G. (1986). *Children's fiction in the hands of the translators*. Lund: CWK Gleerup.

Kokkola, L. (2003). *Representing the Holocaust in children's literature.* New York & London: Routledge.

Lathey, G. (2010). *The role of translators in children's literature: Invisible storytellers.* New York and London: Routledge.

Lathey, G. (Ed.). (2006) *The translation of children's literature: A Reader*. Cleveton, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.

Meek, M. (Ed.). (2001) *Children's literature and national identity.* London: Trentham Books.

Newmark P. (1988). *A textbook of translation*. New York & London: Prentice-Hall.

Nikolajeva, M. (2006). What do we translate when we translate children's literature? In S. Beckett & M. Nikolajeva (Eds.), *Beyond Babar: The European tradition in children's literature (*pp. 277-297). Lanham, Maryland-Toronto-Oxford: The Scarecrow Press.

Nikolowski-Bogomoloff, A. (2009). More than a childhood revisited? Ideological dimensions in the American and British translations of Astrid Lindgren´s Madicken. In Eiléan Ní Chuilleanáin et al. (Eds.), *Translation and censorship, patterns of communication and interference* (pp. 173-184). Dublin: Four Courts Press.

Oittinen, R. (2000). *Translating for children*. New York & London: Garland Publishing.

Pascua, I. (2003). Translation and intercultural education. *Meta-traduction pour les enfants, 48*, 276-284. Retrieved from http://id.erudit.org/iderudit/006974ar.html

Pinsent, P. (Ed.) (2006). *No child is an Island: The case for children's literature in translation*. Lichfield: Pied Piper Publishing.

Puurtinen, T. (1994). Dynamic style as a parameter of acceptability in translated children's literature. In M. Snell-Hornby & K. Kaindl (Eds.), *Translation studies: An interdiscipline* (pp. 83-90). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Sezzi, A. (2010). Borders of children's literature: The reception of picture books in Italy and the question of reading aloud. *Przekładaniec. A Journal of Literary Translation, 22–23*, 195-211.

Shavit, Z. (1986). *Poetics of children's literature*. Athens & London: University of Georgia Press.

Shavit, Z. (1995). The historical model of the development of children's literature. In M. Nikolajeva (Ed.), *Aspects and issues in the history of children's literature* (pp. 27-38). Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.

Stevenson, D. (2003). Historical fiction: Shifting ideas of objective reality in history fiction. In A. L. Lawson (Ed.), *The presence of the past in children's literature* (pp. 23-30). Westport, Connecticut London: Praeger.

O' Sullivan, E. (2010). *Συγκριτική παιδική λογοτεχνία* (Τ. Τσιλιμένη, Επιμ.· Π. Πανάου & Ε. Ξυνή, Μτφρ). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Toury, G. (1995). The nature and role of norms in translation. In G. Toury (Ed.), *Descriptive translation studies and beyond* (pp. 53–69). Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.

Trites Seellinger, R. (1998). *Disturbing the universe: Power and repression in adolescent literature*. Iowa: University of Iowa Press.

Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility. A history of translation.* London: Routledge.

Venuti, L. (1998). Strategies of translation. In M. Baker (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London & New York: Routledge.

Υλικό εξέτασης

Ζούσακ, Μ. (2008). *Η κλέφτρα των βιβλίων* (Κ. Κοντολέων, Μτφρ.). Αθήνα: Ψυχογιός.

Zusak, M. (2008). *The Book Thief*. Tuggerah: Piccador.

Zusak, M. (2008). *La voleuse de livres*. (M. F. Girod, Trad.). Paris : Pocket Jeunesse.